

Ковальчук В. А. Підготовка майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем: досвід і перспективи // Європейський Союз – Україна: освіта дорослих: збірник матеріалів Форуму до Міжнародних днів освіти дорослих в Україні (м. Київ, 4-6 листопада 2014 р.) [колектив авторів]. – К.: Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2015. – 200 с. – С.138-142.

*Валентина Ковальчук,
м. Житомир, Україна*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ВАРІАТИВНОСТІ ОСВІТНЬО-ВИХОВНИХ СИСТЕМ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ

Проблема вивчення історії професійної педагогічної підготовки майбутніх вчителів достатньо яскраво представлена у наукових дослідженнях різних вітчизняних вчених. Однак, поза увагою залишається недослідженим такий аспект як орієнтація у професійній підготовці майбутніх учителів на педагогічну діяльність в умовах різних освітньо-виховних систем навчальних закладів, а також і різних за типом навчальних закладів. Таку підготовку ми розглядаємо як комплексний педагогічний процес формування професійної компетентності ядром якої є педагогічно спеціалізована компетентність роботи майбутнього вчителя в умовах різних типів освітньо-виховних систем, що відбувається у сприятливих умовах технологічного та науково-методичного забезпечення фахової підготовки в освітньому середовищі вищого навчального закладу.

Аналіз навчальних планів, програм, всього циклу професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів в учительських інститутах України другої половини XIX – початку XX століття дає можливість стверджувати, що провідною ідеєю була єдність теорії та практики, зв'язок навчання з життям. На думку провідних дослідників історії професійної педагогічної освіти в Україні

(Н. Дем'яненко, В. Майборода, А. Соколова, О. Сухомлинська та ін.) це досягалося тим, що всі без виключення навчальні предмети цих навчальних закладів будувалися на інтегративній основі. Так, курс «Педагогіка» передбачав теоретичний і практичний курс. Інтеграція теоретичного курсу відбувалася на двох рівнях: рівні поєднання декількох предметів з однієї освітньої галузі (загальна педагогіка, історія педагогіки, дидактика, теорія виховання, школознавство); та інтеграції змісту різних предметів, але близьких освітніх галузей, де один із них зберігав специфіку, а інші виступали в якості допоміжних (педагогіка, психологія, філософія, логіка, гігієна)¹.

За Н. Дем'яненко, в окремих закладах педагогічної освіти курс «Педагогіки» доповнювався такими: «Душа дитини», «Гімназійна педагогіка», «Педологія», «Анатомо-фізіологічні особливості дитячого віку», «Вчення про дітей, важких у виховному відношенні», спеціалізованими курсами з персоналіями тощо². Практичний курс інтегрованого навчального предмету «Педагогіка» включав практичні заняття, які поділялися на письмові роботи та педагогічну практику.

Політичні і соціально-економічні процеси, які відбувалися і в Україні і в Росії (революції, громадянська війна) не лише призвели до розрухи народного господарства, а й до такого негативного явища як безпритульність дітей. Одним із напрямків розв'язання цієї проблеми було прийняття і опублікування 1 липня 1920 р. Наркомосом України «Декларацію про соціальне виховання дітей». Цей документ проголошував основні пріоритети охорони дитинства, турботу держави про освіту, виховання і поліпшення умов життя дітей. Відкривалися дитячі будинки, садки, ясла, організовувалися притулки-інтернати, трудові колонії-комуни, безплатні дитячі їдальні, молочні кухні. Створення цих закладів потребувало велику кількість педагогічних працівників різної спеціалізації. Так відкривалися додатково навчальні заклади – у Харкові

¹ Дем'яненко Н. М. Учительські інститути в системі педагогічної освіти України (друга половина XIX – початок XX ст.): монографія / Н. М. Дем'яненко, І. М. Кравченко. – К.: Фенікс, 2010. – 512с. – С.190-191

² Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX століття) : монографія / Н. М. Дем'яненко. – К.: ІЗМН, 1998. – 328. – С.266-271

Всеукраїнський заочний інститут народної освіти для підготовки та підвищення кваліфікації вчителів, Київський інститут соціального виховання³.

Аналіз розвитку шкільної освіти в цей час показав, що виділялися два напрямки розвитку: створення різних типів шкіл і використання різноманітних підходів до організації навчально-виховного процесу. Активно впроваджувалися принцип дальтонського лабораторного плану організації навчально-виховного процесу і комплексного викладання навчальних предметів. Виникали різні освітньо-виховні системи навчальних закладів. Однак, різнотипові освітні установи не були пов'язані між собою ні концептуально, ні єдиним планом чи системою. Відповідно 2 липня 1919 р. Раднарком УРСР затвердив положення «Про єдину трудову школу УРСР», яке не відрізнялося від аналогічного документу, прийнятого в РРФСР. Пізніше 15 червня 1920 р. Наркомос УРСР видав постанову «Про впровадження в життя єдиної трудової школи». Визначені положення документа передбачали заміну різних типів шкіл єдиною середньою загальноосвітньою школою, тобто всі початкові і середні державні, громадські і приватні загальноосвітні заклади ліквідовувалися, а відповідні їм класи реорганізовувалися в 7-річну школу. Ці процеси знайшли своє відображення в становленні і розвитку професійної підготовки майбутніх вчителів.

Починається робота над удосконаленням курсу педагогіки, вводиться курс «Новітня теорія педагогіки», «Сучасні педагогічні течії». Для педагогічної підготовки учителя в цей період була характерна багатопредметність. Значна увага приділяється практичному знайомству студентів з формами соцвиху, вивченню дитинства, його організації. Вченими розроблялася і науково обґрунтовувалася така модель підготовки педагога, в якій би оптимально співвідносилися знання, уміння і навички; теорія та практика; збалансовано поєднувався педагогічний інструментарій; визначалася взаємодія всіх соціальних навчально-виховних інституцій. Обов'язковим елементом у цій

³ Майборода В.К. З історії становлення і розвитку педагогічної освіти на Україні (1928-1941 рр.) /В. К. Майборода // Поч. школа. – 1990. – №12. – С.35

моделі повинно бути глибоке вивчення майбутніми педагогами педагогічного середовища⁴.

Серед важливих методів професійної підготовки пропонувалося створення студентами, майбутніми педагогами, «середовищних карт», які відображали регіональні особливості, наявність культурно-просвітницьких об'єктів, специфіку промислового комплексу і т.п. Зауважимо, що такі карти сприяли створенню оригінальної освітньо-виховної системи навчального закладу і допомагали вчителю на основі характеристики навчально-виховного середовища організовувати і здійснювати професійно-педагогічну діяльність зі школярами, батьками, громадськістю. Серед пропонованих методів педагогічної діяльності рекомендувалися такі: методи педагогічних консультацій, педагогічної пропаганди і їх практичне застосування в системі єдиного плану педагогічного впливу у соціальному середовищі.

Досліджуючи історію професійної підготовки майбутніх учителів, відзначаємо, що в перші десятиліття Радянської влади вчитель був як носій і провідник культури, гуманістичних цінностей, організатором різносторонньої соціально корисної роботи дітей. Пізніше на кінець 30-тих років XX століття чітко визначилося звуження функцій професійної діяльності вчителя до викладання навчального предмету.

Період 50-70-тих років XX століття характеризувався появою в педагогічній науці значних монографічних праць з проблеми педагогічної діяльності вчителя. Наукові праці А. Алексюка, Ф. Гоноболіна, Н. Кузьміної, В. Сластеніна, А. Щербакова та ін. присвячені важливим проблемам професійної підготовки педагогів, психологічним аспектам педагогічної праці, особистості вчителів. Аналіз наукових праць показав, що в основному проблема професійної підготовки майбутніх учителів досліджувалася на основі системного аналізу структури педагогічної діяльності і закономірностей навчально-виховного процесу.

⁴ Педагогика среды и методы её изучения / Под. ред. М. В. Крупениной. – М.: Работник просвещения, 1930. – 118с. – С.10-11

Загалом в 70-ті роки в професійній підготовці майбутніх учителів і класних керівників чітко виділилися дві сторони – фахова і підготовка до виховної діяльності педагога як класного керівника. В 1970-71 рр. оновлювалися навчальні програми професійної підготовки майбутніх учителів. Провідні науковці, педагоги вбачали в покращенні і удосконаленні цього процесу, підвищенні його ефективності через: включення в навчальні плани педвузів нових курсів «Вступ до педагогіки», «Методика виховної роботи»; насичення курсу «Педагогіка школи» значно більшим, чим був, багатим навчально-виховним досвідом радянської школи, досвідчених учителів, класних керівників з його глибоким аналізом і оцінкою; введення у всіх вузах суспільно-педагогічної практики, яка б охопила студентів всіх курсів.

Передбачалось, що неперервна активна практика протягом всього періоду навчання у вузі повинна носити характер актуалізації професійно-педагогічних знань і, одночасно, що дуже важливо, покликана була озброїти студентів необхідними практичними вміннями і навичками виховної роботи з учнями та їх батьками. Відповідно до вищезазначеного, можемо зробити висновок, що цей період в історії розвитку професійної педагогічної підготовки майбутніх вчителів здійснювався відповідно соціально-політичних умов у суспільстві під впливом ідеологічних ідей і спрямувань освіти і виховання підростаючого покоління у дусі комуністичної ідеології. І вся система вищої педагогічної освіти була підпорядкована підготовці вчителя до традиційної системи навчання і виховання загальноосвітнього навчального закладу, яка склалася десятиліттями і характеризувалася авторитарно-імперативною педагогікою.

Політичні події кінця 80-тих років XX століття суттєво позначилися і в системі освіти і виховання. Утверджується прогресивний напрямок – педагогіка співробітництва. Педагогічна практика (досвід педагогів-новаторів) став тим локомотивом, який спрямував глибокі перетворення у всіх напрямках освітньої політики і на всіх рівнях системи освіти і виховання. Водночас 90-ті роки XX століття характеризуються значними змінами в системі вітчизняної освіти і виховання. Створення незалежної самостійної України вимагало розробки і

прийняття нової освітньої політики. Важливим кроком у вирішенні цієї проблеми стало прийняття Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Державної програми «Вчитель» та ін.

Прогресивні процеси реформування сприяли виникненню загальноосвітніх і професійних закладів нового типу – гімназій, ліцеїв, коледжів, освітніх центрів. Все це створювало нову ситуацію – ситуацію варіативності. Виникають локальні варіативні системи різного рівня: регіонального, муніципального, на рівні конкретного навчального закладу. Суттєво коригувалися програми загальноосвітніх шкіл. Вони створювалися на основі врахування вищезазначених компонентів: державного, регіонального і шкільного. Школа як важливий інститут розвитку особистості починає діяти як відкрита соціально-культурна система. Так виникають загальноосвітні заклади – «Школа-родина», «школа-мікрорайон», «Школа повного дня»⁵ Це відобразилося і на професійній підготовці вчителів. Стали оновлюватися навчальні програми, виникали нові спеціальності вихователів, чия робота спрямовувалась на налагодження співпраці школи й родини (соціальні педагоги, організатори клубної, дозвіллєвої, спортивно-оздоровчої діяльності та ін.).

Початок ХХІ століття характеризується особливою умовою розвитку суспільства – формування освітнього середовища на принципах відкритого навчання: опори на інформаційні технології; проектування сучасного змісту освіти; розробку інноваційних педагогічних технологій формування й розвитку професійної педагогічної компетентності, моніторинг якості освіти, зміни традиційної ролі викладача як транслятора знань на освоєння ним ролі тьютора, утвердження і розвиток інклюзивної освіти, сприяння розвитку шкільництва національних меншин. Ці процеси суттєво позначаються і на розвитку професійної педагогічної освіти.

⁵ Школа повного року навчання: теорія і практика: наук.-метод. посіб. / О.В. Безпалько, Л.М.Гриневич, О.Б.Жильцов [та ін..]; за заг. ред.. В.О.Огнев'юка, Л.Л.Хоружої. – К.: КПКМУ ім. Б.Д.Грінченка, 2008. – 176 с.

Сьогодні активно впроваджуються принципи наступності, неперервності педагогічної професійної підготовки і розвитку теорії та практики педагогічної освіти на основі нової особистісно орієнтованої парадигми. Щодо підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем то важливим є розробка концепції освітньо-виховних систем і обґрунтування моделі цієї підготовки.

Аналіз обґрунтованих періодів розвитку професійної освіти майбутніх вчителів, дозволяє стверджувати, що в кожному із них проявляються два аспекти: особливості соціально-політичних і культурних процесів розвитку суспільства, а також розробка наукової парадигми формування особистості і підготовка вчителя до цього процесу. Ці аспекти між собою взаємопов'язані і другий прямо пропорційно залежить від першого, але їх розвиток залежав від багатьох чинників: творчої і самовідданої діяльності видатних педагогів, ступеня демократичності і гуманізму суспільства, визнання провідної ролі вчителя у формуванні особистості дитини, і відповідно, вимог до його професіоналізму для вирішення проблем освіти і виховання та ін.

Анотація. В статті висвітлюється досвід підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем у системі професійної педагогічної освіти ХХ століття, виділені й охарактеризовані періоди та особливості цієї підготовки.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх учителів, освітньо-виховні системи навчальних закладів.

Summary. The article highlights the experience of preparing future teachers to work in a various educational systems in the system of professional teacher training in the twentieth century; defines and characterizes periods and features of this preparation.

Keywords: future teachers training, educational system.